

KVADRO 410 1955 QZB

GUSTAV MAHLER

Adagio
ze Symfonie č. 10

ARNOLD SCHÖNBERG

Zjasněná noc

(Verklärte Nacht), op. 4
podle básně Richarda Dehmela
(verze pro smyčcový orchestr)

Česká filharmonie řídí Václav Neumann

Hudební režie Pavel Kühn
Zvuková režie Miloslav Kulhan (Adagio) a ing. Stanislav
Sýkora (Zjasněná noc)
Technická spolupráce Jaroslav Zach (Adagio) a Václav
Roubal (Zjasněná noc)

Nahráno 16. ledna — 27. února (Adagio) a 1.—5. března 1975
(Zjasněná noc) ve studiu pražského Domu umělců

(Vydáno ve spolupráci s Hifklubem Svazarmu)

Liner notes © Pavel Skála 1976
Cover design © Jiří Pavlín 1976
Cover art © Gustav Klimt (1), Jan Preisler (2)
Cover photo © Ladislav Neubert 1976

Smyčcový sextet Zjasněná noc pro dvoje housle, dvě violy a dvě violoncella op. 4, vzniklý rok před změnou v druhé číslici letopočtu, je prvním dílem, které Arnold Schönberg (1874—1951) vydal tiskem. Svým pozdějším vývojem skladatel své odpůrce i obdivovatele natolik překvapil, že Zjasněná noc se stala pro první i druhé argumentem; buď jako zpětný důkaz zcestnosti Schönbergova pozdějšího atonálního období, nebo jako doklad zastaralého, překonaného počátku, v němž se autor dosud nevymanil z vlivu Wagnera a Brahmsa. Přes pevně vyjádřenou tonalitu je však už Zjasněná noc celým svým výrazem nová, jako kterékoli další Schönbergovo dílo. A naopak: dnes i na ona slavná díla Schönbergova, která v desátých a dvacátých letech šokovala současníky, pohlížíme jako na jedno z možných logických navázání na tradiční linii Bach — vídeňští klasikové — německý romantismus.

Sextet novátorsky přenáší myšlenku symfonické básně do komorního žánru. Báseň Verklärte Nacht ze sbírky Weib und Welt (1896) německého symbolisty Richarda Dehmela není pouhým mottem díla. Skladatel partiturou krok za krokem sleduje text pěti slok básně. Zároveň ve shodě s dobovou tendencí, započatou Lisztovou klavírní sonátou h moll, vytvořil jednovětou koncepci, která navíc řeší problém „víceznačné“ formy. V jediné větě kombinuje sonátovou větu s celým sonátovým cyklem. Analogicky s Dehmelovými verši má sextet následující tvar: první velký díl je vášnivou žalobou ženy, která nosí pod srdcem dítě, druhý útěšnou odpovědí muže. Mezi těmito díly a na začátku a na konci skladby stojí krátké epické díly, kreslící cestu obou hrdinů lesem v atmosféře jasnící se měsíční noci. První velký díl má sonátovou formu s živými tempy, druhý velký díl tvoří svébytně prokomponovaná volná forma. Proti „dynamickému“ dílu tedy stojí díl „statický“, přičemž oba jsou uvedeny a uzavřeny krátkým epickým dílem. Při premiéře roku 1903 ve Vídni (doplněné Roséovo kvarteto) provokovala Zjasněná noc harmonickými smělostmi, plynoucími z důsledného domyšlení a rozvinutí wagnerovské chromatiky, zvukovostí neobvyklé nástrojové sazby a v neposlední řadě výrazem a formou, dotud vyhrazenou pouze žánrům symfonickým.

Tato nahrávka přináší Schönbergovu transkripci pro smyčcový orchestr, kde sóla a tutti zplastičtují skladatelův původní záměr, a v níž jsou violoncellové hlasy posíleny kontrabasem.

Ačkoli už byly činěny pokusy rekonstruovat ze skic i další věty Desáté symfonie Gustava Mahlera (1860—1911), zůstává skladatelem zinstrumentovaná první věta (Adagio) jako jediný plně autentický doklad o závěrečné tvůrčí etapě velkého rodáka z Kaliště u Jihlavy. Věta má formu příbuznou první větě předchozí Deváté symfonie, o níž Schönberg napsal, že v ní Mahler přestává hovořit jako subjekt a přináší „objektivní, až nezaujatá konstatování“. Jiní vykladači spatřují v posledních dvou symfonických dílech Mahlerových projev smířené, ne-li chorobně rezignující životní filozofie, nejsubjektivnější skladatelovu výpověď. Jedno je jisté — z rozměrů Adagia lze usuzovat, jak monumentálně byla Desátá symfonie koncipována, a lze jen litovat, že předčasná smrt nedovolila Mahlerovi toto dílo dokončit. Adagio z Desáté je totiž snad nejvýznamější symfonickou větou, jakou kdy skladatel vytvořil.

Forma vyrůstá z dlouhého dialogu dvou témat. První (Andante) je silně chromatické a tonálně víceznačné, druhé (Adagio) je pevně zakotveno ve Fis dur a jeho předobrazem je nejširší velkointervalové adagiové téma z Brucknerovy rovněž fragmentární Deváté symfonie, kterou Mahler tak miloval. Obě takto kontrastně formulovaná témata však obsahují totožný motivický materiál; zazní-li v průběhu obě témata současně, stírá motivická identita kontrastnost. Obě témata, právě tak jako témata vedlejší i doprovodná jsou variantami jedné a téže myšlenky, z níž se klene mohutný oblouk formy, jejíž začátek míří do výšin a následný průběh se propadá do temných hloubek. Věta vrcholí před kódou. S úporným úsilím zde orchestrální tutti graduje do krajnosti v nezávislých devítizvucích, spjatých pouze trumpetovou prodlevou na „a“. V kódech náhle opadá síla, kontrasty pozbývají významu. Křížící se polyfonie, extrémní polohy smyčců, nezávislá rytmika hlasů, zvláštní zvukovost bohatě děleného orchestru a bolestné disonance — to jsou hlavní znaky Mahlerova posledního díla, v němž se odráží dobový filozofický pesimismus, který nemohl neovlivnit skladatele, jemuž rychleji odešly fyzické než tvůrčí síly. Fragment Mahlerovy Deváté symfonie poprvé provedl dirigent Alexander Zemlinsky 6. června 1924 v Praze.